

BALÁSNÉ SZALAI EDIT:

A TULAJDONNEVEK TÁRGYESETE A MORDVINBAN

A mordvin nyelvnek két fő nyelvjárása van: az erza és a moksa. A nyelvjárási differenciálódás kezdetei az ősmordvin korra nyúlnak vissza. A XIII. századra a két fő nyelvjárás már elkülönült. A főbb nyelvjárási eltérések elsősorban a hangtant és a szókincset érintik.

Hangtan:	<i>E čejer</i>	<i>M šejer</i>	'egér'
	<i>l'em</i>	<i>l'äm</i>	'név'
	<i>čopoda</i>	<i>šobda</i>	'szürkület'

Az erza és a moksa alapszókinsnek kb. 85%-a közös, ám mégis vannak különbségek:

<i>rivež</i>	<i>kelaž</i>	'róka'	
<i>iñe</i>	<i>oču</i>	'nagy'	(Keresztes 1990: 14.)

A mordvin nyelv a tárgyas viszonyokat főként morfológiai szinten fejezi ki. A tárgyra az a jellemző, hogy a tranzitív igével alkotott szerkezetekben nominativus, genitivus, ablativus, instrumentális-locativus végződést vehet föl a tárgyszó szemantikájától függően. Ugyanis nincs egy, kizárólag tárgyesetet jelölő eset. Határozott tárgy esetén az ige közvetlenül is utal a tárgyra, mivel a mordvin azon uráli nyelvek közé tartozik – mint a magyar, obi-ugor,

szamojéd nyelvek –, melyek megkülönböztetik a határozott és határozatlan igeragozást. Ha az igeragozás determinált, a tárgyszó határozott vagy birtokos személyragozású.

Pl.: *mon lovnán gažeta* 'újságot olvasok'. (Indeterminált ige, határozatlan nominativusban álló tárgy.)

kučereš lotkavt'ínže alašatneń. 'A kocsis megállította a lovakat'. (A tárgy határozott gen.-acc. esetben áll, az ige determinált ragozású: *lotkavt'ínže* 'ő megállította őket'.

Munkámban azt vizsgáltam, hogy az eleve határozott szemantikájú tulajdonnév (keresztnév, vezetéknév, földrajzi név), hogyan viselkedik a tárgyas szó szerkezetekben.

A tulajdonneveknek deiktikus, identifikáló vagy informáló jelentései vannak, ezek adják meg a köznevektől való lényeges eltérésüket. A név pontosan jelöl a kommunikációban részt vevők számára valakit vagy valamit (Hajdú 1994: 471).

Különbségeket figyelhetünk meg az erza és a moksa nyelvjárásokban, ha a mondatban tulajdonnévi tárgyszó szerepel. Általában határozott igeragozást használnak, mivel a tulajdonnév az egyedi megjelölést, a más dolgoktól való megkülönböztetést segíti elő, a tárgy ilyen esetekben határozott vagy határozatlan gen.-acc. esetben áll.

1. A tárgyszó keresztnév vagy vezetéknév:

E *ravoń od ćora matr'ań néiže.* 'A volgai fiú meglátta Matrjonát'.

(UPTM 1965: 142)

kevkšt'ekšniže polazo andamoń 'A felesége kérdezgette Andamót'.

(UPTM 1963: 125)

M *saluvoń bojarš tatuń náježe karetazonza tatuń kaježe* 'Szalov bojár Tányát meglátta és kocsijába dobta.'

(UPTM 1963: 302)

mikitaŋ id'esask 'Nyikitát kiszabadítjuk.'

Mindegyik példában determinált az igeragozás, mivel a tárgy személy-név, és így határozottnak tekinthető. A tárgyszó indeterminált ragozású gen.-acc. esetben áll. Ezek a példák megerősítik azt, hogy a tulajdonnevek szemantikájuk alapján határozottak, ezért a determinált igeragozás ellenére a névszó határozatlan ragozásban állhat.

A moksa mordvinban azonban előfordul, hogy a keresztnévvel jelölt tárgy határozott gen.-acc. esetet vesz föl.

M *popś kižeft'eže maksimt': meže t'ii važće.*

'A pópa megkérdezte Makszimot: mennyibe kerül a sapkád.'

(Mat'uskin 1962: 34)

Az erza nyelvű anyagban azonban egyetlen példát sem találtam, ahol a tárgy ilyen esetben (keresztnév) határozott ragozású lett volna, igaz, hogy a moksában is gyakoribb a határozatlan ragozás.

Ha vezetéknév szerepel a mondatban tárgyként – a moksában is és az erzában is –, a tárgy általában határozatlan ragozású:

M *toŋ ved' sodasak petrusinoŋ*

'Hiszen te ismeret Petrusint.'

E *žarija škaŋ jutaž pet'a vast'iže mel'kineŋ*

'Nem sok idő múlva Petya találkozott Melkinnel (látta őt).'

Ha azonban a személyt ki akarja emelni, hangsúlyossá kívánja tenni a mondatban, akkor határozott gen.-acc. esetet is használnak mindkét nyelvjárásban.

M *pugačovt' son m'ar'gś moskuvu v'at'ems*

'Pugacsovot Moszkvába vitette.'

(UPTM 1963:307)

E *mej'l'e šeglovoŋt' pekstiži ostrogs*
'Később Seglovot börtönbe zárták.'

Határozott gen.-acc.-i használatra az erzában csak nyelvjárási példa található.

A morféma-különbözősége abból adódik, hogy a két nyelvjárásban nem azonos a határozott gen.-acc. morféma. Az erzában *-ŋt'*, moksában *-t'*.

2. Az állatnevek tárgyként való használatára erza példáim vannak. Bennük kettősség figyelhető meg, határozott és határozatlan gen.-acc. is lehetséges.

határozatlan: *koso šivoeŋ andsaza* 'Hol eteti Szivijt?' (Szivij: lónév)
(UTPM 1963: 358)

határozott: *koso son kird'si savraskaŋt'* 'Hol tartja Szavraszkat?'
(UPTM 1963: 168)

3. Különböző morféma-kat használ a két nyelvjárás, ha a tárgyszó teljes név.

M *šire nogajš ušman bajkat' son ŋeize.*
'Az öreg nogáj észrevette Usman Bajkát.'
(UPTM 1963: 310)

E *dajt'e kusčinek kusenže frolaŋ ivanoŋ.* 'Küldjük el Frolov Ivánt.'
(UPTM 1963: 310)

A moksában a tárgy határozott ragozású *-t'* morféma-t kap; az erzában határozatlan, *-ŋ* morféma-val van jelölve.

A földrajzi nevek esetében mindkét nyelvjárás a határozott főnévragozással fejezi ki a tárgyat.

E *son jakaš v'eše gal'il'ejavaŋt'* 'Bejárta egész Galileát.' M: 1: 39
 karmašt' kazaŋeŋt' t'ejeme 'Elkezdték Kazányt építeni.'
 UPTM 1963: 314

son vašeŋced'e ŋejsi moskuvoŋt' 'Először látja Moszkvát.'

M *i son jotaže šembe gal'il'ejat'* 'Bejárta egész Galileát.'
 budapestt' son sodasi. 'Ismeri Budapestet.'

A példákban a tárgy határozott gen.-acc. esetben áll. Az első erza példában az ige indeterminált ragozású a tulajdonnévi, határozott tárgy ellenére, ugyanis a *veše* 'mind' névmás befolyásolja az igehasználatot. A második erza példában pedig azért indeterminált a ragozás, mert a segédigének nincsenek determinatív formái.

Összefoglalva: a példák alapján kimutatható, hogy a tulajdonnévi tárgyszó esetén az igeragozás determinált, a tárgy pedig határozott vagy határozatlan gen.-acc. esetet vesz fel. Más esetrag nem fordul elő. A két nyelvjárásban különbségek is találhatók a tulajdonnévi tárgy használatában. Személynévi tárgy esetén az erzában a határozatlan gen.-acc. az általános; a moksában is gyakoribb ez a jelölési mód, bár az nyelvjárások mellett az irodalmi nyelvben is előfordul (ritkábban) a határozott gen.-acc. eset. Az általános névszóragozás használatát az magyarázza, hogy a mondatban érvényesül a tulajdonnevek determináltsága, szemantikája.

B i b l i o g r á f i a

Hajdú Mihály 1994. Magyar tulajdonnevek. Bp.

Hajdú Mihály 1997. A tulajdonnév mint szófaji kategória. In: Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai. II. kötet. Szerk.: B. Gergely Piroska és Hajdú Mihály.

Keresztes László 1990. Chrestomathia Morduinica. Bp.

UPTM 1963, 1965, 1967: Ustnopoetičeskoje tvorčestvo mordovskogo naroda. Saransk.